

Нарушение человеком физических законов приводит к тому, что он и сам может погибнуть физически, так как разрушает свою же основу. Нарушение духовных законов приводит к тому, что может погибнуть человеческое в человеке, его сущность.

Литература:

1. Диалектическая логика: Категории сферы сущности и целостности. Под ред. Ж.М. Абдильдина. Алма-Ата: Наука, 1987. 544 с.
2. Хамидов А.А. Гуманизм как дискурс: монография. Алмата, 2012. 218 с.
3. Философия в современном мире: стратегии развития: Материалы I Казахстанского философского Конгресса (Алмата, 27–28 сентября 2013 г.) / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. Алмата: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2013. 818 с.

Сабадуха В.О.

*Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу (Україна, м.Івано-Франківськ),
доцент кафедри суспільних наук,
кандидат філософських наук, доцент*

МЕТАФІЗИЧНА ТЕОРІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ АНТРОПОЛОГО-ГЛОБАЛЬНОЇ КАТАСТРОФИ

Людство опинилося перед викликом антрополого-глобальної катастрофи, що є закономірним результатом стихійного розвитку, але філософи досі не запропонували належної відповіді. Філософську причину антрополого-глобального Апокаліпсису вбачаю в ігноруванні метафізики як науки про первоначала суспільного буття. Отже, мета розвідки: сформулювати метафізичні засади суспільного буття і визначити механізми подолання людського самознищення.

Початок кризи європейського життя й філософії – епоха Просвітництва, яка закреслила середньовічну філософську традицію щодо людської сутності. Від Конфуція, Платона, Аристотеля, стоїків, неоплатоніків, Отців християнської Церкви, німецьких містиків про-

ходить ідея ступенів духовного розвитку людини. Перший ступінь: нища людина (Конфуцій), раб власних нерозвинутих потреб (Платон), тварне існування (Аристотель), нерозумні створіння (Сенека), тілесна (християнська традиція). Другий ступінь: посередня людина (Конфуцій, Платон), діяльна людина (Аристотель), зовнішня, душевна людина (християнська традиція), посередності, які бридкі для себе і для інших (Сенека). Третій ступінь: людина обов'язку (Конфуцій), шляхетна людина (Платон), споглядальна людина (Аристотель), досконала добродійна людина (Сенека), внутрішня, духовна людина (християнство). Християнство у релігійній формі підсумувало цю традицію і проголосило закон: «Особистість – принцип буття». Втіленням ідеї особистості як досконалої людини в Середньовіччі були священики, хоча в дійсності певна їх частина не сягала рівня особистості. Незважаючи на це, метафізика та ідея онтологічних ступенів буття все-таки спонукала людину до вдосконалення. Невідповідність між дійсними якостями священиків та їхніми претензіями викликала протести щодо Церкви під час Великої французької революції. Релігійне трактування ступенів духовного розвитку людини мало було б переосмислено, але його закреслили ідеями гуманізму й людиноцентризму: всі без будь-яких зусиль і відразу стали особистостями. Під впливом колективного несвідомого в епоху Просвітництва сформувалося ціннісне судження: «Кожна людина – особистість». Перехід від світоглядного закону «особистість – принцип буття» до ціннісного судження «кожна людина – особистість» був світоглядною контрреволюцією й призвів до панування посередньої людини, що відбувалося під гаслами гуманізму й людиноцентризму.

Узагальнюючи й розвиваючи досягнення концепції онтологічних ступенів буття людини, автором, на основі ідей Олександра Феногеновича Гречаного (1934–2002) [1], розроблена метафізична теорія особистості. Виходячи з того, що людина одночасно живе у двох світах – реальному й ідеальному, природному й духовному, сущому й належному, цілісна теорія особистості має охоплювати обидві сторони її життя. Це можливо, якщо аналізувати людину в екзистенційно-есенційно-динамічній (егалітарно-елітарно-динамічній) системі координат. Синтезуємо напрацьовані знання щодо людської сутності в метафізичній теорії особистості з урахуванням трьох вимірів людського буття.

Перший. У контексті існування (existencia) мусить діяти принцип: «кожна людина – особистість», тобто до кожного треба ставитися як до особистості – усі люди єдиносущні в контексті людських взаємовідносин. Якщо хтось дозволить собі ставитися до Іншого не як до особистості, то відразу деградує на нижчий ступінь розвитку, тобто в інтересах духовного самозбереження людина не має дозволити собі знеособлено ставитися до Іншого. Люди рівні у своїй гідності. Кожна людина має потенціал до вдосконалення, але він може бути нерозвинутий. Принцип «кожна людина – особистість» означає, що людина є особистістю у відношенні до інших, а не щодо онтологічної людської сутності. Щодо власної сутності вона залишається або залежною, або посередньою людиною. Принцип «кожна людина – особистість» є соціально обумовлений, з одного боку, залученістю великої кількості людей до соціально-економічної й політичної діяльності, з іншого, – зростанням їхньої свідомості й розвитком внутрішнього світу. Суб'єктивні уявлення, «помножені» на велику кількість людей, надають твердженню «кожна людина – особистість» статусу об'єктивності. Це об'єктивна потреба суспільного буття. Додатково цей вимір людського буття можна називати як феноменальний, екзистенційний, демократичний. Здається, що такий підхід надає можливість кожному бути повноцінним суб'єктом буття, але це поверхові уявлення. Таке розуміння особистості не відповідає потребам ані окремої людини, ані суспільства.

Другий. У контексті сутності (essentia) має діяти метафізичний закон: «Особистість – принцип буття». В ієрархічній системі координат людину слід цінувати за її здібності, здатність бути суб'єктом моральних відносин та цілісної діяльності. Людина як істота, що наділена розумом, у своїй самореалізації проходить кілька ступенів розвитку: залежна людина, посередня й особистість. Кожен ступінь – це необхідна форма буття, стадія реалізації власної сутності, яка досягається завдяки самосвідомості, а, головне, завдяки спонуканням до діяльності. За допомогою тієї ж самосвідомості людина спроможна подолати наявний спосіб життя й перейти на вищий. Отож особистість знімає негативи безпосереднього існування залежної й посередньої людини і в процесі власних зусиль перетворює свої потенційні можливості на актуальні. Особистість робить себе суб'єктом, протиставляючи належне природному існуванню. Належне як ідеальне буття стає для особистості дійсністю. Особистість відкриває істину в собі, а не в об'єкті,

що вперше зробило християнство, замінивши питання «що є істина»? питанням «хто є істина»? Перехід до істинного буття здійснюється як у внутрішньому, так і в зовнішньому житті. У внутрішньому світі людина рухається від актуального до потенційного, а в зовнішньому творить світ за ознаками розуму. Закон «особистість – принцип буття» доводить, що людина є особистістю не за її природою, а за духовними зусиллями, отже, особистість – це перемога духу над природою. Другий вимір можна назвати ноуменальним, ієрархічним, або елітарним.

Третій вимір – динамічний, що ґрунтується на принципі доповнюваності. Демократична та ієрархічна концепції особистості є протилежними, але, виходячи з філософії М. Кузанського, протилежності мають об'єднуватися, тому їх слід синтезувати. Демократичний та ієрархічний принципи мають не заперечувати, а доповнювати один одного, однак пріоритет має належати ієрархічному принципу. На якому б ступені духовного розвитку не перебувала людина, вона сама себе сприймає як особистість. Такі її суб'єктивні уявлення, і людина, як правило, не прагне виходити за їх межі і приймає їх за реальність. Суспільству не залишається нічого іншого як визнати ці уявлення за об'єктивну реальність і сприймати людину як особистість. Проте, з позиції принципу духовної ієрархії людина залишатиметься залежною чи посередньою. Принцип доповнюваності вимагає відмовитися від того, щоб людину однозначно вважати залежною чи посередньою, бо у кожного є особистісне начало, але воно, як правило, перебуває у нерозвинutomу стані. З огляду на теорію особистості К. Роджерса [2], кожна людина вважає себе особистістю, тобто потенційно кожен має у собі особистісне начало. Тому людину слід називати «залежна особистість» чи «посередня особистість». Зазначені поняття дозволяють не порушувати ані гуманістичний принцип, ані принцип духовної ієрархії. Залежна та посередня особистість постають як незавершені особистості, які потребують для свого розвитку як внутрішньої активності, так і зовнішніх умов. Отож залежна й посередня людина є особистістю в можливості. На ступені особистості людина сягає довершеності у тому сенсі, що вона сама для себе здобуває здатність, з одного боку, керувати своїми тілесними потребами й емоціями, а з іншого, – не лише відокремлює себе від колективного несвідомого, соціально-політичних умов буття, але й активно впливає на них з метою вдосконалення.

Буття людини на кожному зі ступенів має доволі усталений характер, тому кожен тип людини займається таким видом діяльності, який відповідає його спонуканням і здібностям. Сутність кожного типу людини доволі усталена, проявляється в способі її життя і вийти за його межі надзвичайно важко, але можливо. Залежна й посередня особистість не рефлексує щодо власної сутності, отож не знають себе. Людина здатна досягти рівня зрілої особистості, проте може не втриматися на ньому й деградувати до ступеня посередньої людини чи навіть до залежної. Індивіди, що належать до одного структурного рівня, подібні за своєю суттю, але можуть мати безліч несуттєвих соціально-психологічних та інтелектуальних відмінностей. Ступінь від ступеня якісно відрізняється, а тому перехід можливий лише за певних умов і матиме характер духовної революції.

Тривимірний зміст метафізичної теорії особистості дозволяє синтезувати принцип субординації і координації в єдине ціле, бо суспільне життя є поєднанням цих принципів. Якщо абсолютизувати закон «особистість – принцип буття», то це призводитиме до жорсткої соціально-економічної субординації (кастового, феодального суспільства), спотворюватиме дійсність й призведе до порушення принципів гуманізму. Якщо абсолютизувати принцип «кожна людина – особистість», то це вестиме до примітивізації людини, суспільного буття й панування мас та хаосу. Метафізична теорія особистості надає людині свободу вибору: залишатися на тому рівні, який є (і людина має на це повне право), чи власними зусиллями створити із себе особистість. На рівні людських відносин мусить діяти демократичний принцип: до кожної людини слід ставитися як до особистості. На рівні сутності має діяти принцип ієрархії: людину слід сприймати з позиції інтелектуально-психологічної та духовної досконалості. Отож для цілісного й об'єктивного розуміння людської сутності їх треба поєднати.

Завдяки тому, що особистісне начало наявне у свідомості будь-якої людини, вона має критерій для відповіді на вічні запитання: «Хто Я? Хто є хто? Що є що?», – а Істину знаходить у собі. Особистість стає критерієм людського буття не лише в плані сущого, але й у плані можливого й належного, а тому є субстанцією буття, оскільки не потребує додаткових умов свого існування, а, навпаки, створює їх для інших. Знімаючи недоліки залежної й посередньої людини, особистість постає живим синтезом свободи й необхідності, самосвідомості, волі, рівності й справедливості. Вона реалізує буття на рівні належного, а

тому її життєдіяльність є єдністю свідомості й буття. Про себе особистість може з повним правом сказати: «Я є»!

В ідеї особистості як первоначала метафізика знаходить своє логічне завершення. Особистість – це така остання реальність, яку людина свідомо чи несвідомо прагне досягнути в процесі подолання свого природного існування й пошуку істини, а тому в суспільстві вона є *першою* реальністю, оскільки утворює підстави буття. Особистість – це максимально мислима людська сутність, яка від епохи до епохи змінює свої соціально-психологічні ознаки, але за суттю залишається незмінною. (Докладніше див. [3]).

Метафізична теорія особистості відкриває можливості до теоретичного й практичного розв’язання таких проблем: започатковує відродження метафізики і доводить, що зріла особистість є первоначалом суспільного буття; обґрунтовує, що світоглядною умовою подолання антрополого-глобальної катастрофи є визнання пріоритету духовного над матеріальним; дозволяє суттєво уточнити уявлення про філософію історії, яка постає як боротьба знеособленого начала з особистісним; пояснити соціально-політичні події, що відбуваються в Європі й Україні зокрема, а саме: посередня людина демонструє свою абсолютну нездатність до розв’язання проблем, блокуючи зусилля особистостей в усіх сферах суспільного життя; Україні, Європі й світові потрібна не демократизація, а відродження духовного аристократизму; знеособлені комунікації себе вичерпали. Особистісне спілкування як найвища екзистенційна цінність й потреба людини можлива лише за умов впровадження у життя метафізичної теорії особистості, яка дозволяє переосмислити зміст навчально-виховного процесу й трансформувати знеособлену модель навчально-виховного процесу в альтернативно-варіативну.

Література:

1. Гречаний О. Ф., Сабадуха В. О. Філософія здібностей у контексті пріоритету духовного над матеріальним: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2015. 211 с.
2. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ., ред. и предисл. Е. И. Исениной. М.: Прогресс, Универс, 1994. 480 с.
3. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647